

Symbolika obrazov Krista s mečom

Lucia Laudoni

18. januára 2023 ✝ Cirkev Kultúra

Antické kultúry ponárali svoje meče do kúpeľa krvavej mytológie a bolo to až kresťanstvo, ktoré prinieslo koncepciu duchovného meča, aká v pohanskom svete nemala obdobu. Prečo sa v stredovekom umení vyskytuje ikonografický motív Pána Ježiša s mečom v ústach? Existuje biblický základ pre *gladius mysticus*?

V židovskej exegéze sa môžeme stretnúť s názorom, že Pesach (Pánov prechod, Pascha) sa skladá zo slov *peh* a *sah* – hovoriace ústa. V semitskej jazykovej oblasti boli ústa (*peh*) synonymom pre ostrie meča.

Rovnaký vzťah medzi jazykom a zbraňou sa zachoval v starej gréčtine. Termín *διστομος* doslova znamená dvojústy a primárne sa vzťahuje na dvojsečné meče. Podstatné meno *στομα* (*stoma*, ústa) si spájame so zubným lekárstvom, ale Gréci si pod týmto pojmom pôvodne predstavovali vyčnievajúci hrot bodnej zbrane.

V novovekých jazykoch sa väzba medzi ústami a ostrou čepeľou žiaľ stratila, azda aj preto narábame s jazykovými prostriedkami tak ľahkovážne a zabúdame, že verbálny prejav bol ešte pred pár storočiami – čo do náročnosti, noblesy a pravidiel – na úrovni šermiarskeho zápasu.

Posolstvo srbskej fresky

Seknutie mečom spôsobuje rozdelenie, ale aj spojenie. Blesk je meč, ktorý v predstavách básnikov spája nebo so zemou a pretína tmú svetlom, duchovný meč (*os Dei*, Božie ústa) oddeľuje pravdu od lži.

Katholikon (hlavný chrám) srbského pravoslávneho monastiera Visoki Dečani je zasvätený Nanebovstúpeniu Pána. Miestne byzantské fresky zo 14. storočia sa prizerajú rastúcej islamskej agresii so vznešeným mlčaním, nie však bezmocne. Postava Krista s mečom akoby zostupovala z muriva. Varuje nás pred zlom – kuklou nočnej mory, ktorá sa tvári, že bude nevinným dúhovým motýľom.



Ťažko skúšaný monastier Visoki Dečani stráži Boží Syn s mečom.

Zdroj: Jorge Sellare / commons.wikimedia.org

Spasiteľova tvár bola znetvorená po útoku vojsk tureckého polmesiaca v roku 1455, to však nie je jediný dôvod, prečo sa nejednému z nás kresťanov pri pohľade na túto ikonu zatočí hlava. Vedcom sa stále nepodarilo nájsť dvojičku tejto fresky v grécky hovoriacom svete. Je to unikát, ktorý v starej Byzancii nemá precedens.

Prečo sa balkánsky ikonopisec rozhodol zvečniť Krista s mečom v rukách práve na dečanských múroch? Dlhodobá politická nestabilita regiónu mnohé vysvetľuje. Balkánske pravoslávie malo tvárou v tvár islamskej hrozbe ďaleko od znudeného a pasívneho komerčného pacifizmu súčasných pseudomodernistov, ktorých by stredovekí svätorečení bojovníci proti Turkom rýchlo rozniesli na kopytách svojich doráňaných koní.

Dečanská freska je dnes predlohou celého radu východných ikon s tematikou Krista držiaceho meč. Nápis na srbskom obraze upresňuje, že tento meč „seká hriech“. Z toho vyplýva, že vlastnosti Spasiteľovej mystickej zbrane vysoko prevyšujú arzenál každého pozemského generála. O aký duchovný nástroj vlastne ide?

Meč - kľúč od Božieho domu

Rumunský orthodoxný teológ Dumitru Danalache sa zmieňuje o existencii niekoľkých exemplárov starobylých ikon ozbrojeného archanjela Michala strážiaceho vchod do kostola. „*Som Boží vojvodca a nosím meč. Tých, ktorí vchádzajú do chrámu s bázňou, strážim, podopieram a prikrývam, ale tých, čo vchádzajú s poškvrneným srdcom, týmto mečom rozsekám*“ hlása nápis na jednej z ikon. Adam a Eva pocítili silu ohnivého meča. Východná cirkev však nikdy nestratila povedomie o meči ako o nástroji Prozreteľnosti na ochranu posvätna.

Byzantské kresťanstvo často kladie meč do rúk strážnych anjelov a tradícia zobrazovania Božej Matky so siedmimi mečmi (Sedembolestná, *Virgo Perdolens*) je na Východe dobre známa. Meč je kľúčom od Božieho chrámu. Nezabíja telo, nekradne život. Je to *gladius amoris*, meč lásky, ktorý poráža každý hriech a bezbožnosť.

Krížová záštita (horizontálna časť oddeľujúca čepeľ od rukoväte na stredovekých chladných zbraniach) podnecovala uvažovanie o úzkom vzťahu meča a kríža, ktoré našlo dokonalé vyjadrenie v napríklad rytierskej poézii Ludovica Ariosta.

Kristov kríž je *signum spiritualis pugnae* proti démonom a brko je mečom gramatikov, pokrstené modrou krvou atramentu. Brko a meč majú purifikačné vlastnosti, pokiaľ ich používame v súlade s Božou vôľou.

Kríže východných Slovanov majú šikmé spodné brvno. Hovorí sa, že toto brvno predstavuje jazýček nebeských váh, ktoré kajúcemu lotrovi ukazujú smer *ad Paradisum* a zatvrdnutému srdcu peklo. Tento alegorický výklad duchovného významu podpory nôh ukrižovaného Spasiteľa nie je nesprávny, avšak, ani jediný. Čo ak je toto šikmé brvno na byzantsko-slovanských krucifixoch záštitou meča Božieho slova, ktoré zvíťazilo práve na kríži?



Archanjel Michael sa na byzantských ikonách zobrazuje v plnej zbroji.

Zdroj: pxhere.com

***Gladius* v Novom zákone**

„*Nolite arbitrari quia venerim mittere pacem in terram; non veni pacem mittere sed gladium*“ čítame v Evanjeliu podľa Matúša (Mt 10,34). Kristovo tvrdenie, že na zem nepriniesol pokoj, ale meč, je dôležitým východiskom pre správne pochopenie ikonografie božského meča v umení rôznych kresťanských tradícií.

Latinské maskulínium *gladius* prítomné v biblických textoch vstúpilo do rímskeho vokabulára keltskými cestami. Jazykoveda definovala jeho pôvod v keltskom tvare *kladivos*, z ktorého pochádza aj slovenské

pomenovanie pracovného nástroja – kladiva. Rímsky *gladius* nebol iba symbolom boja. Predstavoval disciplínu, spravodlivosť, poriadok.

Latinská slovná zásoba je bohatá na ďalšie zaujímavé podstatné mená s významom bodnej zbrane. Protoitalické maskulínium *ensis* (meč) obľubovali najmä básnici. Popri ďalšom (pôvodne gréckom) termíne *spatha* (v jazyku Homérových potomkov *σπάθη*) sa používala *sica* (typ dýky, odtiaľ pochádza substantívum *sicarius* – vrah) alebo *acinaces* (krátky perzský meč). Prekladateľ Božieho slova do jazyka rímskeho národa svätý Hieronymus si z plejády týchto slov vyberá *gladius* – a nerobí to náhodne. Kým vyššie menované tvary súvisia s nie vždy čestným zápasom, *gladius* sa v mysliach Rimanov spájal predovšetkým s legitímnou obranou impéria a s výkonnou mocou (*ius gladii, potestas gladii* – právo meča, smrť). Kristus prišiel poraziť smrť – a toto je meč moci a práva, ktorý vrhol na zem. Meč svojho kríža. *Gladius* sa zvyčajne objavuje na obrazoch svätých vojakov a mučeníkov, ktorých hrozivá čepel zniesla zo sveta. Apoštol Pavol zomrel sťatím, meč preto patrí k jeho častým atribútom. Aby christianizátor národov lepšie vyjadril podstatu duchovného boja, používa prirovnania k častiam (vtedy dobre známeho) rímskeho vojenského výstroja: *galea salutis* (helma spásy), *gladius Spiritus* (meč Ducha).

Apoštol Pavol bol vynikajúcim znalcom starozákonnej litery a v hlave mu možno rezonovala táto časť z proroka Izaiáša: „*Et posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus suae protexit me et posuit me sicut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me.*“ – „Ústa mi urobil ako ostrý meč, v tieni svojej ruky ma skryl a urobil zo mňa šíp brúsený, do svojho tulca ma schoval.“ (Iz 49,2)

Porovnajme tento verš s listom Hebrejom: „*Vivus est enim Dei sermo et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis.*“ – „Lebo živé je Božie slovo, účinné a ostrejšie ako každý dvojsečný meč; preniká až po oddelenie duše od ducha a kĺbov od špiku a rozsudzuje myšlienky a úmysly srdca.“ (Heb 4,12) *Penetrabilior omni gladio ancipiti* (abl.) neznamená iba ostrejší na povrchu, značí najmä schopnosť preniknúť (*penetrare*) až do špiku kosti. Kristov meč – to je Jeho Slovo, Jeho Evanjelium, Jeho Múdrost', Jeho Spravodlivosť, Jeho Milosrdenstvo a Jeho Hnev.



Jedna z vízií Hospodina s mečom Slova v umení latinského Západu.

Zdroj: PMRMaeyaert / commons.wikimedia.org

Pestrosť západného umenia

Sacellum (kaplnka) San Vittore in ciel d'oro je ranokresťanská stavba zo 4. storočia pri svätoambroziánskej bazilike v Miláne. Štvoruholníkový pôdorys kaplnky pripomína nebeský Jeruzalem. O eschatologické symboly tu nie je núdz. Na lunete portálu, ktorý pravdepodobne slúžil ako vonkajší vchod do *sacella*, tróni pozoruhodná freska Krista súdiaceho národy s mečom v ústach.

Nevšedné dielo patrí k najstarším obrazom svojho druhu, ktoré sa od 12. storočia rozšírili do franského prostredia. *Theanthropos* (Bohočlovek) s dvoma mečmi v ústach dominuje portálu Posledného súdu z 13. storočia, ktorý je súčasťou katedrály v severofrancúzskom Amiens. Duplikovaná zbraň je narážkou na Starý a Nový Zákon, prípadne na bohoľudskú prirodzenosť Božieho Syna. Iný výklad hovorí o súde nad dvoma plúcami Cirkvi – Východom a Západom – alebo nad Božím ľudom z pohanstva a veterotestamentárneho židovstva.

Ilustrátori stredovekých liturgických kníh sa „pohrali“ dokonca aj s tvarom a „vektorom“ eschatologických mečov Ježiša Krista. Zbraň smerujúca doľava odsudzuje zatratených, meč vpravo zvyšuje spasených. Namiesto druhého meča sa k ústam Spasiteľa začala maľovať ľalia – kvet čistoty a milosti.

Početné príklady ikonografie nebeského Sudcu s mečom v ústach nájdeme vo Francúzsku (vitráž v opátstve Saint-Denis, slávna parížska svätyňa Sainte-Chapelle, chrám Saint-Laurent et Notre-Dame de Gargillesse v Gargillesse-Dampierre) i v Taliansku (Aula della curia z 13. storočia v Bergame). Zachovali sa aj v tlačенých verziách Apokalypsy s rytinami Albrechta Dürera. Rovnaký výtvarný model môžeme obdivovať v katedrále Krista Spasiteľa v španielskej Ávile. Západná mystička svätá Terézia z Ávily prežila skúsenosť transverberácie (mystické prebodnutie srdca duchovnou zbraňou). Bolo by zaujímavé sledovať, ako a či vôbec dobová latinská ikonografia Kristovho meča ovplyvnila spiritualitu veľkej Španielky (o fenoméne transverberácie sme písali tu).

Pugna invisibilis

Kristus s mečom v ústach však nie je výplodom fantázie stredovekých umelcov. Motív je hlboko biblický a transformuje do farieb tri kľúčové verše z Apokalypsy:

„Et habebat in dextera manu sua stellas septem, et de ore eius gladius anceps acutus exhibat, et facies eius sicut sol lucet in virtute sua.“ – *„V pravej ruke mal sedem hviezd a z jeho úst vychádzal ostrý dvojsečný meč a jeho tvár bola sťa slnko, keď svieti v plnej sile.“* (Zjv 1,16)

„Ergo paenitentiam age; si quo minus, venio tibi cito et pugnabo cum illis in gladio oris mei.“ – *„Preto rob pokánie. Ak nie, prídem k tebe čoskoro a budem s nimi bojovať mečom svojich úst.“* (Zjv 2,16)

„Et de ore ipsius procedit gladius acutus, ut in ipso percutiat gentes, et ipse reget eos in virga ferrea.“ – *„Z jeho úst vychádzal ostrý meč, aby ním bil národy; a on bude nad nimi panovať žezlom železným.“* (Zjv 19,15)

Všetky citované verše obsahujú latinské maskulínium *gladius*, ktoré na tomto mieste korešponduje s už spomínaným gréckym výrazom *στομα* (ľudské ústa aj „ústa“ zbrane). Svätopisec zdôrazňuje, že *Verbum Domini* sa na konci vekov zjaví v podobe ostrého meča, preto nemajú pravdu tí, ktorí riedia mocný koncentrát Evanjelia vodou svojich sladkých rečí.



Gladius Iustitiae (Meč Spravodlivosti) v ústach večného Sudcu.

Zdroj: Lawrence OP / flickr.com

Meč rybára ľudí

Slová z Evanjelia podľa Matúša „*converte gladium tuum in locum suum, omnes enim, qui acceperint gladium, gladio peribunt*“ – „*daj svoj meč na jeho miesto, lebo všetci, čo sa chytajú meča, mečom zahynú*“ (Mt 26,52) nie sú výzvou na kapituláciu a zloženie zbraní. Vzhľadom na antickú dichotómiu jazyk-meč sa dajú interpretovať aj takto: odlož svoj jazyk na svoje miesto! Nebojuj falošnými a heretickými slovami, lebo prinášajú duchovnú smrť. Tento výklad, samozrejme, nevyklučuje iné, rovnako platné a dôležité formy exegézy. Je to jedna z možností prístupu k tomuto veršu, ktorá však stojí za to, aby sme sa pri nej pristavili ako skromný *viator* (pocestný, pútnik) pri Božej muke.

Súčasťou arcidiecéznej muzeálnej expozície v poľskom meste Poznaň je relikvia, ktorá sa u domácich teší veľkej úcte – meč svätého Petra. Vzácnny artefakt sa podľa legendy dostal na poľské územie koncom 10. storočia. Pôvodne sa verilo, že tento dar pápeža Jána XIII. bol stredovekou replikou apoštolovej zbrane, o autenticite teda nemôže byť reč. Novší výskum opäť zamiešal karty dejín. Aj najväčší skeptici sklopili zrak a uznali, že meč pochádza z prvého storočia po Kristovi a teoreticky mohol patriť svätému Petrovi. No ako to už vo vede chodí, vyrojili sa ďalší neveriaci Tomášovia, ktorí neúnavne vyvolávajú démona skepsy a hádka pokračuje...

Zo Svätého písma vieme, že rybár ľudí odťal ucho veľkňazovmu sluhovi Malchovi, za čo si od Spasiteľa vyslúžil pokarhanie. Pokiaľ Boh dovolil, aby sa meč koryfeja apoštolov zachoval *usque ad tempus nostrum*, je to znamenie, že aj tento meč má v dejinách svoje poslanie.

Ozbrojme sa *cum gladio fidei* – mečom viery – podľa vzoru ubolenej ikony z Visoki Dečani, pretože *ultimum proelium* – posledný boj – sa ešte len začína.

Citácie zo Svätého písma sú prevzaté zo stránky mojabiblia.sk.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/symbolika-obrazov-krista-s-mecom/>